

I. ROZPRAWY I ANALIZY

DOI: 10.17951/et.2020.32.67

Dorota Pazio-Wlazłowska

Institut Slawistyki PAN, Warszawa, Polska
ORCID: 0000-0001-8858-8432
e-mail: d.pazio@ispan.waw.pl

Ivana Lazić-Konjik

Institut Języka Serbskiego SANU, Belgrad, Serbia
ORCID: 0000-0003-0840-0140
e-mail: ivana.konjik@gmail.com

Stana Ristić

Institut Języka Serbskiego SANU, Belgrad, Serbia
ORCID: 0000-0003-1646-3192
e-mail: stana.ristic@isj.sanu.ac.rs

Co nas łączy, a co dzieli? Stereotyp DOMU w języku polskim, serbskim i rosyjskim*

What do we have in common; what makes us different?

The stereotype of HOME/HOUSE in Polish, Serbian, and Russian

Abstract: The article compares the concept of HOME/HOUSE in Polish, Serbian, and Russian. It is a continuation of research carried out by the authors within the EUROJOS project and the volume on HOME/HOUSE of the Axiological Lexicon of Slavs and their Neighbours. The analysis aims to identify the common conceptual base, as well as the culture-specific aspects that distinguish each of the languacultures under scrutiny. The relevant cultural concepts in the three languacultures share a common base image but are distinguished through their culture-specific characteristics. That base is universal: rather than being limited to the Slavic context, it can be found in other languages, sometimes very distant ones. In Polish, Serbian, and Russian, HOME is above all viewed as a non-material, social, and functional value, as a community of people that share it, one that provides the sense of security and unconditional acceptance. Common features are also found in the network of relationships triggered by each cultural concept in question, such as the notion

---

* Tekst powstał w ramach wspólnego polsko-serbskiego projektu badawczego: *Kluczowe pojęcia serbskiej i polskiej aksjofery w perspektywie ogólnostowiańskiej.*

of FAMILY. The culture-specific content, in turn, derives from different historical and cultural conditions: those contribute to the peculiarities of the Polish patriotic manor, the Serbian Kosovo, or the Russian communal apartments. These specific cultural concepts reflect changes in the culture, mentality, and worldview in each languaculture.

Key words: linguistic worldview; HOME/HOUSE; Polish; Russian; Serbian; cultural concept; Axiological Lexicon; EUROJOS; axiological linguistics

Wszystkie drogi człowieka przez świat
mierzą się odległością od domu.

(J. Tischner 2000: 62)

Celem niniejszego tekstu jest odpowiedź na pytanie o elementy wspólne i różne w stereotypie DOMU w trzech językach słowiańskich – polskim, serbskim i rosyjskim, reprezentujących odpowiednio grupę zachodniosłowiańską, południowosłowiańską i wschodniosłowiańską, wyodrębnienie wspólnego pojęcia bazowego oraz wyszczególnienie elementów relewantnych kulturowo, wyróżniających poszczególne lingwokultury¹. Poniższe opracowanie stanowi kontynuację prac prowadzonych przez autorki na potrzeby *Leksykonu aksjologicznego Słowian i ich sąsiadów*, tom 1. DOM (dalej LASiS-1), por. Bartmiński, Bielińska-Gardziel 2015; Fiodorowa, Pazio-Wlazłowska 2015; Ristić, Lazić-Konjik 2015. Egzemplifikacje przywoływane w tekście zostały zaczerpnięte głównie z korpusów narodowych².

Doświadczenie pracy nad LASiS wskazuje, że nawet tak fundamentalne i uniwersalne pojęcia jak DOM czy RODZINA mogą być w pewnych istotnych punktach odmiennie rozumiane przez użytkowników różnych języków, w tym pokrewnych. Konstatacja ta ma niebagatelne znaczenie dla codziennej praktyki komunikacyjnej. Odmiennie rozumienie pozornie tych samych pojęć może bowiem nie tylko ją utrudniać, ale też prowadzić do zasadniczych nieporozumień. Nie zawsze bowiem mówiąc to samo, myślimy o tym samym. Materiał prezentowany w LASiS pozwala na przeprowadzenie porównań, do których zachęca jego twórca, pomysłodawca i redaktor Jerzy Bartmiński:

Przyjmując podobną bazę materiałową opisów i zakładając wspólną podstawę teoretyczną i metodyczną, otworzyliśmy drogę do otwartej, wielokierunkowej komparacji: możemy porównywać każdy język z każdym, ukierunkowywać perspektywę oglądu i śledzić podobieństwa i różnice (Bartmiński 2015b: 31).

¹ Autorki dziękują prof. Jerzemu Bartmińskiemu za wnikliwy komentarz i cenne uwagi do tekstu.

² Język rosyjski – www.ruscorpora.ru, dalej NKRJA; język polski – www.nkjp.pl, dalej NKJP; język serbski – www.korpus.matf.bg.ac.rs/korpus/mainmenu.php, dalej KSSJ.

Wartości są traktowane w niniejszym tekście zgodnie z założeniem LASiS jako „koncepty kulturowe», czyli pojęcia aksjologicznie nacechowane i wyposażone w swoiste kulturowe konotacje” (Bartmiński 2015a: 9). Nie budzi wątpliwości, że DOM należy do wartości podstawowych, jest jednym z zasadniczych elementów każdego obrazu świata, niezależnie od języka (por. Poturaeva 2010: 59; Valeeva 2010: 5, 7; Bartmiński 2007: 167; zob. też Rodziewicz 2009: 234–235; Potpot 2013). Znajduje w nim bowiem swoje odzwierciedlenie fundamentalny dla określenia tożsamości jednostki związek człowieka z miejscem zamieszkania, z najbliższymi i z przeszłością. Przy należąc – obok m.in. RODZINY, ŻYCIA, ZDROWIA, MIŁOŚCI – do konceptów bazowych w analizowanych etnolingwokulturach, DOM ma też w każdej z nich cechy swoiste.

Definicje leksykograficzne

Analiza materiałów wyekscerpowanych ze słowników objaśniających wskazuje, że w każdym z analizowanych języków (polskim, serbskim i rosyjskim) leksem *dom* jest wieloznaczny. Liczba przypisywanych mu znaczeń dochodzi do kilkunastu.

Warto zauważyć, że w języku serbskim w przeciwieństwie do języka polskiego i rosyjskiego pojęcie DOM realizowane jest za pomocą dwóch podstawowych leksemów³ *dom* i *kuća*, które funkcjonują jako synonimy⁴. Podstawowa różnica między nimi – jak zauważają Stana Ristić i Ivana Lazić-Konjik „odnosi się do wymiaru społecznego, który jest ważny w przypadku domu, a wtórny w przypadku leksemu *kuća*. *Kuća* jest odbierana jako ‘budynek’ tj. obiekt budowlany z funkcją «do zamieszkania», a dopiero sekundarnie jako ‘rodzina’” (Ristić, Lazić-Konjik 2015: 266; zob. też Kwoka 2010: 257). Tomasz Kwoka pisze, że w „rozwoju semantycznym wyrazu (obok paralelnego rozwoju z domem) istotne jest mieszanie funkcji topograficznych, mieszkaniowych i własnościowo-prawnych z rodowymi i społecznymi (socjalnymi)” (Kwoka 2010: 258). Leksem *kuća* używany jest zwykle, kiedy mowa o wymiarze fizycznym DOMU. Analiza jego definicji zwraca też uwagę na

³ Mówimy tu o podstawowych realizacjach pojęcia. Nie odnotowujemy ciągów synonimicznych bogato reprezentowanych w każdym z analizowanych języków.

⁴ Należy w tym miejscu zauważyć, że ankiety przeprowadzone wśród serbskich studentów nie w pełni potwierdzają wnioski, jakie można wysnuć z materiału słownikowego. Dlatego też uzasadnione, zdaniem Stany Ristić i Ivany Lazić-Konjik, byłoby przeprowadzenie badania, w którym ankietowani odpowiedzieliby na pytanie: Co stanowi o istocie prawdziwego *kuća*? Porównanie wyników pozwoliłoby na określenie relacji semantycznych między leksemami *dom* i *kuća*.

znaczenia nieobecne w języku polskim i rosyjskim: 1. c. ‘miejsce zamieszkania, miejsce przebywania (zwierząt)’⁵ oraz znaczenie 6. przen. a. (zazwyczaj w voc.) ‘pieszczotliwie (zwykle w zwrocie matki do dziecka, często z zaimkiem moja)’; b. ‘osoba, która gospodaruje, prowadzi swoje gospodarstwo domowe’⁶.

To istotna różnica między badanymi językami. Należy podkreślić, że zarówno w polszczyźnie, jak i w języku rosyjskim znaczenie *domu* jako miejsca zamieszkania zwierząt obecne jest jedynie w wymiarze metaforycznym (o czym dalej).

Dla Rosjan i dla Polaków *dom* to miejsce zamieszkania i schronienia człowieka. W polszczyźnie wyraźnie przeciwstawia się pomieszczenia przeznaczone dla ludzi pomieszczeniom, gdzie przebywają zwierzęta (por. np. Maciejewska 2010: 37). Nazwanie domu człowieka wyrazami przeznaczonymi do określania pomieszczeń dla zwierząt: *stajnią*, *oborą* czy *chlewem* jest obraźliwe⁷. Por. ros. *svinarnik*, *konjušnja*, także *hlev* (cytat niżej).

[1] *Ale bałagan! Zostawić go samego i zrobi z domu chlew! – domyśliłem się, że mama mówiła do ojca [...] (NKJP)*⁸.

Por. też w języku rosyjskim:

[2] *Večno tut kak v hlevu, – govorit mama (NKRJA)*.

Takie użycie metaforyczne nie jest obce też językowi serbskiemu:

[3] *Vičem [ti] svako jutro da sobu čistiš i vetriš, a ti si mi napravio ovde čitav svinjac!* (RMS, svinjac).

Warto odnotować tutaj wyjątkowy status *gniazda* wśród nazw miejsc zamieszkania zwierząt. *Gniazdo* oceniane jest pozytywnie w każdym z analizowanych języków.

⁵ RSANU (kuća 1v). Należy zauważyć, że we współczesnym języku serbskim znaczenie to jest nacechowane stylistycznie, występuje tylko w języku literackim. Por. np.: *kućica za psa*, *kućica za ptice* – trzeba dodać, że istotnym komponentem znaczenia jest tu sprawstwo człowieka: wykonanie schronienia dla zwierząt przez człowieka, a nie przez same zwierzęta.

⁶ RSANU (kuća 6). W tym znaczeniu we współczesnym języku serbskim leksem *kuća* używany jest w stylu potocznym.

⁷ Warto w tym miejscu przytoczyć uwagę Moniki Zaško-Zielińskiej (1997: 44), która pisze: „Do dzisiaj w polszczyźnie funkcjonuje określenie «zwierzę domowe», które pokazuje, że ludzie i zwierzęta przebywali niegdyś w obrębie tej samej przestrzeni” (Zaško-Zielińska 1997: 44).

⁸ Pełne dane bibliograficzne przytaczanych przykładów można odnaleźć we wskazanych źródłach – korpusach i słownikach.

[4] *Związek małżeński daje również pewność, że stworzymy bezpieczne i pełne miłości gniazdo rodzinne dla naszych dzieci* (NKJP).

[5] *I tut babuška Ěl'frida vypuskaet vtoroj snarjad: posle svad'by molodye dolžny navegda ostat'sja v Švejcarii – tam dom, gnezdo, tam universitet, tam klinika* (NKRJA).

[6] *On je, kao dak na strani, patio što je daleko od svojih, od gnezda u čijoj je toploti odrastao* (RSANU, gnezdo).

Jak wspomniano wyżej, w języku rosyjskim słowo *dom* używane jest w odniesieniu do miejsca zamieszkania zwierząt jedynie metaforycznie, o czym pisze Jewgienija Poturajewa:

Čelovek, proeciruja sebja na ves' mir, pripisyvaet ob'ektam dejstvitel'nosti sobstvennyje charakteristiki. Poskol'ku životnyje i pticy tak že, kak čelovek, nuždajutsja v udobnom žilišče, to žilišče životnogo interpretiruetsja kak žilišče čeloveka: èto imenno „dom”, kotoryj dolžen byt' udoben i rasčlenen na sektory (Poturaeva 2010: 65).

Por. w języku polskim derywat *domek* – zob. znaczenie 3. ‘dom dla ptaków’ (WSJP PAN)⁹; podobnie w ruszczyźnie. Brak w języku rosyjskim i polskim znaczenia przenośnego, odnotowanego w języku serbskim, gdzie leksem *kuća* używany bywa jako antroponim:

[7] *Iz druge sobe naricanje se pretvaralo u urlik: – Mito, lele, Mito, hrano moja, kuću moja, Mito, snago moja, Mito, što ode, što me ostavi* (KSSJ).

Warto zauważyć, że dla wszystkich badanych języków wspólne jest znaczenie domu jako rodu, dynastii, rodziny. Np.: *Dom Romanovyh*.

Aspekty postrzegania domu

Prześledźmy, w jaki sposób w trzech analizowanych językach są realizowane podstawowe aspekty interesującego nas pojęcia: wymiar fizyczny, funkcjonalny, społeczny i aksjologiczny.

Wymiar fizyczny. Aspekt fizyczny DOMU jest bezpośrednio zdeterminowany przez czynniki przyrodniczo-ekonomiczne, które warunkują różnice między obrazami w poszczególnych językach. Różnice dotyczą tradycyjnego i współczesnego wyobrażenia domu, jak również wyobrażenia domu wiejskiego i miejskiego. Odnoszą się one zarówno do materiałów budowlanych, jak też wyglądu, m.in. liczby pięter, rozplanowania pomieszczeń, wielkości. Tym fizycznym charakterystykom nie będziemy poświęcać uwagi, są one bowiem oczywiste. Należy jednak podkreślić, że mimo owych oczywistych różnic możemy w odniesieniu do aspektu fizycznego mówić o wspólnym wyobrażeniu bazowym – we wszystkich badanych językach dom rozumiany

⁹ https://www.wsjp.pl/index.php?id_hasla=27025&id_znaczenia=4840188&l=6&ind=0.

jest jako budowla posiadająca dach z kominem, ściany, drzwi i okna, która przeznaczona jest przede wszystkim do mieszkania.

Próg – granica domu. Warto też odnotować, że we wszystkich rozpatrywanych językach jako granicę domu wskazuje się próg. To on oddziela dom jako przestrzeń oswojoną od pełnego niebezpieczeństwa świata zewnętrznego. Na szczególną rolę progu zwracają uwagę m.in. Anna Płotnikowa i W. Usaczewa (1999: 117): „Osoboj značimost’ju obladaet porog doma, čerez kotoryj osuščestvljaetsja kontakt s «čužim» prostranstvom” (zob. też Płotnikova, Usačeva 1999: 119).

[8] *Hildegard miała wrażenie, że słyszy cichy szep: tu jest Dom, a tam jest Świat. Ty należysz już do Domu. Dlatego Hildegard, ilekroć przekraczała próg, zawsze przez krótką chwilę spoglądała na swe odbicie, przez moment patrzyła sobie prosto w oczy – dzień po dniu, miesiąc po miesiącu, rok po roku* (NKJP).

[9] *Magellanu ne suždeno bylo zaveršit’ èkspediciju i perestupit’ porog rodnogo doma* (NKRJA).

[10] *Ona je ... mislila samo na to: kakva će biti kad pode prekorači prag i pojavi se pred svatovima i svetom* (KSSJ).

„Przekraczanie progu domu odbywa się na zaproszenie gospodarza, na zachętę z jego strony” – podkreślają Jerzy Bartmiński i Iwona Bielińska-Gardziel (2015: 97).

[11] *Paweł stał na werandzie i rozglądał się, jakby chciał zauważyć wszystkie zmiany, które zasłyły tu od momentu, gdy był w Zawrociu ostatni raz. Był pierwszym moim gościem tutaj, w dodatku nie zapowiedzianym, ale zdawał się o tym nie pamiętać. W milczeniu przekroczył próg salonu i stanął przy fortepianie, wodząc przy tym wzrokiem po klawiszach, jakby grał na nich w myślach* (NKJP).

Por. też w języku rosyjskim i serbskim:

[12] *Ya vašego syna teper’ na porog ne pušču, bol’še togo, vo dvor ne pušču!* (NKRJA).

[13] *Ona ženščina železnaja. Na porog-to puskat ne každogo* (NKRJA).

[14] *Ali umesto da nas pozove u kuću, on stade na prag i otvoreno reče da nas ne može primiti na konak, jer ... o tebi vlasti ne govore lepo* (KSSJ).

W postrzeganiu progu jako granicy domu znajduje odzwierciedlenie fundamentalna dla jego percepcji opozycja „swoj–obcy”. Dom „wyznacza bowiem granicę między człowiekiem a światem przyrody, wyznacza też podległą mu przestrzeń różną od DOMÓW innych ludzi” (Fiodorowa, Pazio-Wlazłowska 2015: 150; zob. też Nowakowska-Kempna, Będkowska-Kopczyk 1999; Kępa 1997: 144–145). Jak zauważają autorki artykułu *Między sacrum i profanum – o drzwiach i progu domu we frazeologii i przysłowiaach polskich i słoweńskich*,

drzwi i próg domu mają wiele znaczeń symbolicznych. Stanowią miejsce, a także środek przejścia między domem a światem; przestrzenią własną, uporządkowaną a obcą, chaotyczną; tym, co jawne, a tym, co tajne, jak również – w układzie temporalnym – między tym, co jest teraz (znanym), a tym, co nadejdzie (nowym) (Nowakowska-Kempna, Będkowska-Kopczyk 1999: 237).

Próg może być też metaforyczną nazwą domu¹⁰.

Hierarchia pomieszczeń. Charakteryzując fizyczny aspekt domu, warto odnotować, że w języku rosyjskim szczególne znaczenie wśród pomieszczeń ma kuchnia. Podobnie jest w języku serbskim. Serbscy studenci wskazywali w ankiecie kuchnię jako najważniejsze pomieszczenie w domu, umieszczając ją przed pokojem gościnnym, sypialnią, łazienką i pokojem dla dzieci. Na znaczenie kuchni jako najważniejszego pomieszczenia w domu wskazują także przykłady z KSSJ:

[15] *U Jevremovoj kući, kao i u celom Gornjem gradu, kuhinja je bila jedina prostorija u kojoj se stvarno živelo* (KSSJ).

Warto odnotować, że w serbskich dialektach leksem *kuća* oznacza również kuchnię:

[16] *Kuća znači: kuhinja, kujna* (RSANU, kuća).

[17] *Peć služi ujedno i za grejanje soba i za pečenje hleba ... Vrata su joj u „kući” (kujni)* (RSANU, kuća).

Por. w języku rosyjskim:

[18] *Kuhnja u nas – èto ne tol’ko mesto dlja prigotovlenija piščì, èto i stolovaja, i gostinaja, i kabinet, i tribuna* (NKRJA).

Podobnie w języku polskim – zdaniem Jerzego Bartmińskiego i Iwony Bielińskiej-Gardziel (2015: 106) – pozycję najważniejszą wśród pomieszczeń zajmują kuchnia i pokój, co odpowiada hierarchii potrzeb – jedzenia i snu.

[19] *Czułam, że lubi pani różne odcienie niebieskiego, więc kuchnia, jako serce domu, powinna być w takim właśnie kolorze. – Serce domu... ładne określenie. – Wie pani, wychowałam się w bloku zbudowanym w czasach gomułkowskich, gdzie kuchnia miała dwa na trzy metry ...* (NKJP).

Wymiar funkcjonalny, dotyczący ludzkich potrzeb zaspokajanych w domu. We wszystkich rozpatrywanych językach dom jest postrzegany jako miejsce zapewniające poczucie bezpieczeństwa, zarówno fizycznego, jak i psychicznego:

[20] *Wszędzie dobrze, ale w domu najlepiej.*

[21] *Doma i steny pomagajut.*

[22] *Svuda poći, ali kući doći.*

¹⁰ Zob. https://www.wsjp.pl/index.php?id_hasla=92958&ind=0&w_szukaj=pr%C3%B3g.

Jego podstawową cechą jest wygoda, dom zapewnia intymność i swobodę, daje poczucie „bycia u siebie”: *Doma jak chcesz, u ljudi jak przystoi.; po domowemu; czuć się jak w domu; čuvstvovat' sebja kak doma; biti kod svoje kuće; osećati se kao kod kuće; moja kućica moja slobodica; dome slatki dome.*

Dom jest miejscem snu i odpoczynku. Polski i rosyjski dom chroni też przed zimmem. W domu zwykle zaspokajają się głód. Ceni się *domowe obiady, domowe ciasta, domowe wino*, które są postrzegane jako lepsze od kupowanych w sklepach, są gwarantem wysokiej jakości (Kępa 1997: 147):

[23] *Konradowi bardzo, ale to naprawdę bardzo, smakował placek drożdżowy. Dawno nie jadł czegoś tak niewiarygodnie pysznego. Bebe, jego siostra, zazwyczaj kupowała jakieś gotowe babki czy pierniki i nawet nie przypuszczał, że domowe ciasto może być takie dobre (NKJP).*

Wysokie waloryzowanie domowych posiłków znalazło odzwierciedlenie m.in. w nazwach restauracji i kawiarni, por. w rosyjskim *Vkusno kak doma; Sema, eš'. Mama nagotovila* (Veprva 2019)¹¹, w serbskim: *Klopa kao kod kuće; Kod bake na ručak; Babina kuhinja.*

W języku serbskim wysoko wartościowany jest przymiotnik *domaći*, opisujący potrawy i produkty przygotowywane w domu, a nie w warunkach przemysłowych: *domaća rakija, domaći med, domaći ajvar, domaći proizvodi* itd.

[24] *Nema ništa lepše od kajmaka, domaćeg sira i vruće pogače!* (KSSJ).

Dom w języku polskim jest też miejscem higieny osobistej, kąpieli, mycia się, wydalania. „Pomieszczenia sanitarne (ubikacja, łazienka) były w tradycji polskiej wstydliwie ukrywane, ubikacja była wyłączana z mieszkania, wręcz językowo tabuizowana” (Bartmiński, Bielińska-Gardziel 2015: 106). Na określenie pomieszczeń służących wydalaniu używano wyrazów: *wychód, wychodek, wygodka*. Ubikacja, wc stały się wyposażeniem dopiero wspólnego domu (tamże: 106). Podobnie jest w języku rosyjskim, np.: *kvartira so vsemi udobstvami / bez udobstv; udobstva na etaże; sanuzel.*

[25] *Domek ma wszystkie wygody. Jest lodówka, radio, telewizor. Jest łazienka z prysznicem, bojler, wystarczy włączyć, a za chwilę leci ciepła woda* (NKJP).

Znaczenie związane z higieną osobistą i wydalaniem jest obce obrazowi domu w języku serbskim. W języku rosyjskim zaś łączy się z subkonceptem *BANJA*.

¹¹ Na wysokie wartościowanie domu jako miejsca przygotowywania posiłków wskazują również nazwy polskich restauracji: *Dom; Dom Polski; Stary Dom; Domowe Obiady Przysmak; Biały Domek; Gościnną Chata; Dom Cafe; Domowe Obiady u Agaty; Kuchnia Mamuśki; Domowe Kulinaria* oraz serbskich *Dom; Domaćica; Domaćin; Naša kujnica.*

[26] *Slavno u vas, – ne bez zavisti skazal Medvedev; emu vsegda chotelos' imet' bol'soj semejnij dom, s koškami, sobakami, kabinetom, spal'nej, masterskoj, svoej banej, letnej kuchnej, vodoprovodom, – ne daču, a imenno dom nedaleko ot goroda, čtoby možno bylo dochat' i na mašine i na električke* (NKRJA).

Wymiar społeczny, dotyczący osób zamieszkujących. Dom ma wymiar antropocentryczny. „To mieszkańcy stanowią o jego istocie, tworzą niepowtarzalny klimat, określają relacje, w jakie ich dom wchodzi z otaczającą go wspólnotą innych ludzi” (Fiodorowa, Pazio-Wlazłowska 2015: 161). O jego wartości decydują mieszkańcy, oni też ponoszą za niego odpowiedzialność. Głową domu jest gospodarz, który podejmuje zasadnicze decyzje. Sprawy drobniejsze, dotyczące codziennego funkcjonowania mogą być powierzane innym domownikom. Zależność między gospodarzem i domem jest bezpośrednia, troskliwy gospodarz tworzy dostatni dom:

[27] *Jaki pan, taki kram.*

[28] *Bez chozjaina dom – sirota.*

[29] *Vsjakij dom hozjainom deržitsja.*

[30] *Hozjain dobr i dom horoš, hozjain hud i v dome to že.*

[31] *Teško kući bez dobrog domaćina.*

[32] *Gde nema domaćina nema ni kuće.*

Między domem i jego mieszkańcami zachodzi komplementarna relacja (Fiodorowa, Pazio-Wlazłowska 2015: 159): dom dookreśla człowieka, a człowiek określa swój dom.

We wszystkich analizowanych językach dom nierozzerwalnie wiąże się z pojęciem rodziny, co znajduje potwierdzenie w kolokacjach: *dom rodzinny, otčij dom, roditel'skij dom, rodnoj dom, porodični dom/kuća*. Dom bez mieszkańców jest pusty, a człowiek bez dachu nad głową jest społecznie dysfunkcyjny (Fiodorowa, Pazio-Wlazłowska 2015: 159). Dom jest też postrzegany jako wspólnota małżeńska, której filarami są *gospodarz, hozjain, domaćin* ‘pan domu’ i *gospodyni, hozjajka, domaćica* ‘pani domu’. Zróżnicowanie pozycji gospodarza i gospodyni ma istotne znaczenie dla postrzegania domu we wszystkich analizowanych językach. Gospodarz jest głową rodziny, gospodyni prowadzi dom (zob. Valeeva 2010: 12).

[33] *Mužčine rukovodstvo, ženščine – vpolnenie ukazanij. Mužčine kar'era, ženščine – dom. Mužčine rabota, ženščine – materinstvo i tak dalee* (NKRJA).

[34] *Muškarac je glava kuće, a žena vrat.*

Rola kobiety. Szczególną rolę w tworzeniu domu i jego atmosfery w każdym z analizowanych języków przypisuje się kobiecie. To ona dba o dom, troszczy się o domowników.

[35] [...] *rabota ženščiny – èto zabota o dome, detjach i muže* (NKRJA).

[36] *Ženščina obraščena k domu, k semejnym otnošenijam, k uhodu za rebenkom, ona v otvete za žizn' i zdorov'e detej* (NKRJA).

[37] *Kuća ne stoji na zemlji, nego na ženi.*

Kobieta postrzegana jest też w omawianych językach jako zakładniczka tradycyjnych wartości, jako osoba wykorzystywana i zmuszana do zajmowania się domem i opieki nad mężem i dziećmi:

[38] [...] *naprawdę chodzi o utrzymanie kobiet w zależności od mężczyzn; ich władza jest wtedy skuteczna, a życie tańsze. Nikt przecież nie liczy, ile kosztuje praca domowa kobiet. Gdy kobieta gotuje, zmywa, wychowuje – nazywa się to powołaniem, gdy mężczyzna gotuje, zmywa, sprząta – nazywa się to ciężką pracą, której stawka za godzinę jest przedmiotem negocjacji* (NKJP).

[39] *V nej net mističeskoj zagadočnosti, ne ljubitel' ona i istorij pro čudesnyje iscelenija i nahodki, ona živet obyčnoj žizn'ju russkoj ženščiny – dom, muž, deti, rabota, hozjajstvo – i tak každyj den' po krugu* (NKRJA).

[40] *Žena se rada na svet da bude supruga, mati i vospitatelnica* (RSANU, žena).

Dom a świat. Dom jest blisko wiązany ze światem (Bartmiński 2007: 169–171). Zdaniem Jerzego Bartmińskiego proveniencji tej metafory należy poszukiwać w Biblii. Postrzeganie to znajduje potwierdzenie w dyskursach religijnych w serbskich źródłach autorskich (Ristić 2013; Ristić, Lazić-Konjik 2015: 278). Wskazuje ono na gotowość wyjścia z bezpiecznej przestrzeni domu w świat z zamiarem zdobycia nowego doświadczenia (Ristić, Lazić-Konjik 2015: 278). Z tą metaforą związany jest również motyw powrotu do domu, któremu towarzyszy bolesne doświadczenie świata zewnętrznego.

Dom jest też rozszerzany do pojęcia ojczyzny jako kraju rodzinnego. Domem współczesnych Polaków staje się Europa (por. LASIS-2). Rozszerzenie znaczenia konceptu obserwujemy również w języku rosyjskim, w pewnej mierze także w serbskim, por.:

[41] *Ves' mir – naš obščij dom* (NKRJA).

[42] *Evracija – naš obščij dom* (NKRJA).

[43] *Srbija mora da ima dobre odnose sa EU i to je naš konačan dom* (KSSJ).

[44] *Evropa je dom svih nas i svakome od nas, poručuje ministar spoljnih poslova* (Danas, 11.5.2007)¹².

Metaforyczne rozszerzenie modelu planeta – dom możliwe jest dzięki aktualizacji jednego z semów znaczenia domu:

[...] «dom»: «zдание, prednaznačennoe dlja žil'ja» i na osnovanii metonimičeskogo perenosu: dom – èto sem'ja → vse čelovečestvo – èto bol'saja sem'ja → žilišče vsego čelovečestva – planeta → planeta – èto dom (Poturaeva 2010: 64).

¹² <https://www.danas.rs/politika/evropa-je-dom-svih-nas>; por. Valeeva 2010: 7, 11.

Instytucja społeczna. W każdym z analizowanych języków dom jest też rozumiany jako instytucja społeczna, handlowa lub usługowa, np. *dom wycieczkowy, dom maklerski, dom dziecka, dom starców, detskij dom, sumasšedšij dom, Dom arhitekтора, Dom iskusstv, Dom kul'tury, Dom detskogo tvorčestva, dom otdyha, starački dom, dom za nezbrinutu decu, sirotinjski dom, dom zdravlja, dom kulture, trgovačka kuća, robna kuća, izdavačka kuća, špediterska kuća, sigurna kuća*. Jak zauważają Jerzy Bartmiński i Iwona Bielińska-Gardziel,

to domy nietypowe, marginalne, bo podmioty nie są „u siebie”, przebywają „w domach”, ale są to miejsca pobytu niezapewniające poczucia bycia u siebie na stałe, czyli zadomowienia. Jeszcze mniej wspólnego z prawdziwym domem mają instytucje [...], takie jak *Dom Książki, dom kultury, dom handlowy, dom towarowy itp.* (Bartmiński, Bielińska-Gardziel 2015: 101).

Aspekt aksjologiczny. Sakralizacja i personifikacja. Dom oraz związana z nim rodzina podlegają sakralizacji, szczególnie w traumatycznych sytuacjach są postrzegane jako wartość najwyższa. Dom jest miejscem przekazywania wartości i wzorów kulturowych. Często jest personifikowany, myśli i mówi się o nim jak o żywej istocie, co znajduje odzwierciedlenie w nazwach jego części (por. Bartmiński 2007: 173; Poturaeva 2010: 66; Fiodorowa, Pazio-Wlazłowska 2015: 150; Pazio-Wlazłowska 2018).

[45] *Polučaetsja, dom – živoje, oduševlennoe suščestvo! A potom domik ešče raz napomnil hozjajke, čto u nego est' duša*¹³.

Jednakże wartościowanie domu w języku polskim i rosyjskim nie jest jednoznacznie pozytywne, o czym może świadczyć między innymi frazeologizm *wyrwać się z domu na świat*, sugerujący ograniczenie przez dom wolności człowieka (Bartmiński, Bielińska-Gardziel 2015: 107; podob. Kępa 1997: 148–150).

[46] *Igor' ne stal postupat' v institut na sledujuščij god. Tam, na VDNH, on ponjal, čto seččas nužno vyrvat'sja iz doma, ot materinskih nraoučenij, iz obstavlennyh dorogoj mebel'ju komnat, iz dačnogo poselka, pri v'ezde v kotoryj visel «kirpič». On pošel v voenkomat i poprosil zabrat' ego v armiju* (NKRJA).

W języku serbskim znaczenie to realizowane jest przez kolokację *pobeći od kuće*. Zob. także relację *mir – dom* (Šmelev 2012b, przede wszystkim s. 69–70); *ujut, domašnij očaj* (Šmelev 2012a: 618); *dom otdyha* (Zaliznjak 2012: 350).

Metaforyzacja. Dom jest podobnie metaforyzowany we wszystkich analizowanych językach. Domem określa się nie tylko najbliższą okolicę, ale

¹³ <https://mistic-world.ru/mistica/storys/dusha-doma-mystical-story.php>.

też ojczyznę, por. (Zaśko-Zielińska 1997: 47; Starostina 2014: 25, 27–28). W polszczyźnie domem nazywany jest też język ojczysty. „Metafora języka jako domu – czyli przestrzeni własnej, najbardziej intymnej – pojawiła się w Polsce w historycznym momencie po upadku własnego państwa i szukania w kulturze i języku podstawy dla zachowania poczucia narodowej wspólnoty” (Bartmiński, Bielińska-Gardziel 2015: 99). To metaforyczne znaczenie jest nierozdzielnie związane z polskim doświadczeniem historycznym. Podobnie w serbskim *język ojczysty* stanowi implicytny komponent znaczenia DOMU dzięki jego związkowi z pojęciem OJCZYŻNA, a przez nie z tożsamością narodową zgodnie z encyklopedycznym ujęciem tego pojęcia (zob. też Potpot 2013: 55).

W języku serbskim aktualna jest metafora *Kosowo jest serbskim domem*. Jak zauważają Stana Ristić i Ivana Lazić-Konjik,

metafora opiera się na elementach mitu kosowskiego, który żyje jeszcze w świadomości narodu serbskiego, a w materiale tekstowym jest poświadczona w przykładach z dyskursu politycznego i poetyckiego. Mityczne znaczenie Kosowa jako „utraconego królestwa ziemskiego i zdobytego królestwa niebieskiego”, w świadomości narodowej bierze swój początek od bitwy na Kosowym Polu w 1389 roku i trwa aż do dzisiaj, a w konceptualizacji DOMU znalazło swój wyraz jako „kolebka serbskości i domu serbskiego” (Ristić, Lazić-Konjik 2015: 281).

Wskazane ujęcia metaforyczne dowodzą, że na postrzeżenie domu wpływ mają narodowe doświadczenia historyczne, a język odzwierciedla procesy zewnętrzne.

Wymiar ideologiczny w kształtowaniu stereotypu. Dla języka polskiego znaczenie ma profil patriotyczny, tworzony z punktu widzenia człowieka przynależącego do narodu zniewolonego przez ponad sto lat. W domu przechowuje się pamięć o historii, która żyje we wspomnieniach i symbolicznych pamiątkach. Strażniczką tradycji jest *Matka-Polka* (Bartmiński, Bielińska-Gardziel 2015: 114; zob. też Naruniec 1997):

[47] *Dawniej, w czasie zaborów, polskie matki (nasze prababki), stając na straży ognisk rodzinnych, także wówczas, gdy zabrakło mężów i ojców, z niestychanym heroizmem walczyły o swoje dzieci. To głównie im zawdzięczamy, że nadal mówimy po polsku. Matka Polka stała się symbolem narodowym, znakiem siły przetrwania i miłości kobiet do swoich dzieci i do ojczyzny* (NKJP).

Wymiar patriotyczny eksponuje też symbolizujące ojczyznę połączenie *majka Srbija*:

[48] *Da li će doći to blaženo vreme da se naše težnje ... potpuno ostvare u ovoj namučenoj majci Srbiji* (RSANU, majka).

Z kolei dla języka rosyjskiego fundamentalne znaczenie miała zapoczątkowana przez rewolucję zmiana stosunku do wartości reprezentowanych przez dom. „Niezwłocznie po przejściu władzy przez Sowieców DOM stał się obiektem działań zmierzających do desakralizacji i zniszczenia obowiązującego wcześniej porządku” (Fiodorowa, Pazio-Wlazłowska 2015: 153). Zmiany te zadecydowały o uspołecznieniu życia prywatnego. W ich wyniku powstały struktury mieszkaniowe typowe dla radzieckiej rzeczywistości – *komunalki*.

[49] *No i posle vojny žili trudno, jutilis' v kommunalke, v 15-metrovoj komnate – my s mamoj, ee rodnaja sestra s synom, v 1947 godu demobilizovalsja i priehal s Dal'nego Vostoka ee brat, djadja Kolja, potom on ženilsja, ženu priveł tuda že* (NKRJA).

[50] *Obyčnaja kommunalka... Živut vmeste pjat' semej – dvadcat' sem' čelovek* (NKRJA).

Subkoncepty

Istotne dla postrzegania DOMU są również subkoncepty. W języku rosyjskim należą do nich obok wspomnianego już subkonceptu *KOMMUNALKA*, subkoncept *DAČA*. Dacze szczególnie popularne stały się w okresie rządów Chruszczowa. Zdaniem Tatjany Cywjan (2006), *DAČA* jest typowo rosyjskim konceptem, a samo słowo nie ma odpowiedników w innych językach (Fiodorowa, Pazio-Wlazłowska 2015: 155). Do specyficznych rosyjskich konceptów kulturowych należy też *BANJA*, która wprawdzie była oddzielnym budynkiem, jednak pozostała ściśle związana z przestrzenią domu. Dla percepcji tradycyjnego rosyjskiego domu znaczenie miał też koncept *PEČ'* (por. Plotnikova, Usačeva 1999: 117). Zgodnie z ludowymi wierzeniami chował się za nim mityczny gospodarz domu – *DOMOVOJ*. U Serbów z kolei opiekunem i obrońcą domu i rodziny jest święty, którego ikonę kładziono w fundamenty domu. Uroczyscie obchodzono jego święto (*krsna slava*) (Plotnikova, Usačeva 1999: 119). Oprócz tego funkcjonuje tradycyjne wyobrażenie obrońcy domu – *KUČNI DUH*, przedstawianego w mitologii słowiańskiej jako wąż¹⁴. Wierzono, że nie wolno go zabić, jego śmierć bowiem przynosi domowi nieszczęście: *Zmija čuvarkuća ... obično živi u temeljima kuće ili ognjištu*¹⁵.

¹⁴ Por. *kućarica: Koja kuća ima bijelu zmiju ... ne treba se je bojati, jer je kućarica* (RSANU). *Narod vjeruje, da je zmija kućarica sreća onoga doma* (RSANU). Zob. też *domaći: Domaći („Domovije“)*. *U svih slavenskih naroda nazivlju se tako mali kućni dusi, koji dolaze na ognjište* (RSANU). *Na ognjištu [se] istom rasplamsale luči, a oko plamena zaigrali kolo „Domaći“, sve sami mužići od jedva po lakta* (RSANU).

¹⁵ <https://sr.wikipedia.org>, artykuł *Zmija čuvarkuća*.

Nie można też pominąć poczucia domowego ciepła *DOMAŠNIJ UJUT* (Šćukin 2000: 22). Dla tradycyjnego serbskiego domu znaczenie ma subkoncept *OGNJIŠTE*, który obecnie używany jest zarówno metonimicznie, jak i metaforycznie. We współczesnym serbskim obserwujemy pojawienie się nowego subkonceptu *VIKENDICA* – to niewielki dom zbudowany poza miastem, przeznaczony do wypoczynku i sprzyjający zdrowemu stylowi życia¹⁶. Odpowiada on rosyjskiemu konceptowi *DAČA*. *VIKENDICA* jako prywatna własność zamożniejszych warstw społecznych w zmieniających się warunkach historycznych była/jest wyznacznikiem wysokiego statusu właścicieli.

Podsumowanie

Należy zauważyć, że w każdym z omawianych języków dom prezentowany i wartościowany jest w różny sposób, zależnie od postrzegającego go podmiotu. To postrzeganie jest zawsze rezultatem czyjegoś widzenia świata, jakiegoś określonego punktu widzenia, np. gospodarza, gospodyni, dzieci.

Prześledzenie obrazu domu w trzech analizowanych językach wskazuje na istnienie wspólnego wyobrażenia bazowego, na którym w każdym z języków nadbudowany jest konstrukt szczegółowych charakterystyk, doprecyzowujących jego sens (Bartmiński 2015b: 19; zob. też Zaško-Zielińska 1997: 50). Porównując obraz domu w języku polskim i rosyjskim, Wasilij Szczukin zauważa, że u podstaw polskiego wizerunku domu znalazło się pojęcie ‘swojskości’ (dom własny, rodzinny), natomiast u Rosjan przeważają określenia związane z pojęciem ‘zamieszkały’ (dom daje schronienie, broni przed niebezpieczeństwem¹⁷, niezależnie od tego, czy jest własny czy też nie) (Šćukin 2000: 27).

We wszystkich analizowanych językach dom postrzegany jest przede wszystkim jako wartość ponadmaterialna, w wymiarze społecznym i funkcjonalnym jako wspólnota osób zamieszkujących go, zapewniająca jednostce poczucie bezpieczeństwa i bezwarunkową akceptację (zob. Gawarkiewicz 2008: 243; Sawicka 1997: 39). Młodzi Polacy i Rosjanie eksponują przede

¹⁶ *Vikendica* od *vikend* (tj. dni wolne) przy pomocy sufiksu *-ica*, por. *Vikendica: Omanja kuća za odmor ili rekreaciju (obično van grada ili u turističkom mestu), koja se koristi povremeno ili u sezoni* (RSJ).

¹⁷ Warto tu odwołać się do odmiennych ustaleń Eleonory Łassan, która wskazuje na historyczne uwarunkowania w postrzeganiu rosyjskiego domu: „Dlja nositelja russkosti [. . .] znajušćego reglamentaciju so storony vnešnih sil vo vsem, ni prostranstvom bezopasnosti, ni prostranstvom svobody dom na protjaženii vekov ne javljalsja. Svoboda v russkoj istorii svjazyvalas’ tradicionno s uhomom iz obščestva, s vozmožnost’ju idti kuda hočeš’. Poëtomu svoboda asociiruetsja v russkom soznanii skoree ne s domom, a s dorogoj” (Łassan 2008).

wszystkim aksjologiczny aspekt domu, wskazują na cechy odwołujące się do rodziny (Gawarkiewicz 2008: 246). Na podobną zależność między domem i rodziną wskazują młodzi Serbowie (Lazić-Konjik, Milošević 2016: 80, 86–87; Ristić, Lazić-Konjik, w druku, rozdział: *Dom u anketnim podacima*).

Również w siatce powiązań DOMU z innymi konceptami odnajdujemy cechy wspólne i różnicujące. W każdym z analizowanych języków dom jest ściśle, a może nawet nierozzerwalnie, powiązany z konceptem RODZINA, utożsamiany jest z bliskimi (por. Valeeva 2010: 17; Gawarkiewicz 2008: 243; Sawicka 1997; Lebda 2006: 42, 90; Ristić, Lazić-Konjik 2015: 273, 286). Roman Gawarkiewicz, analizując ankiety przeprowadzone wśród studentów, zwraca uwagę, że dla rosyjskiej młodzieży istotne jest przestrzenne wyobrażenie domu oraz jego rozszerzenie na kraj i strony rodzinne. Dla polskich studentów, zdaniem Romana Gawarkiewicza, zasadniczy jest wymiar emocjonalny, dom to miejsce obdarzania się miłością. Materiał serbskich ankiet wskazuje, że serbscy studenci – podobnie jak polscy – dom wiąże z aspektem emocjonalnym, z rodziną, jednością, zrozumieniem, ciepłem domowym i bezpieczeństwem. Grażyna Sawicka podkreśla, że

mimo [...] dynamicznych w XX stuleciu przemian kulturowych DOM polski nadal pozostaje miejscem, gdzie poszukuje się wartości ponadmaterialnych, miejscem, które charakteryzuje się trwałością, mocą i nieprzemijalnością (1997: 39).

O kształcie cech specyficznych w postrzeganiu domu zadecydowały odmienne uwarunkowania historyczne i kontekst kulturowy. To one przesądziły o obrazie polskiego patriotycznego dworu, serbskiego Kosowa czy rosyjskiej komunalki. Nie budzi bowiem wątpliwości, że kształtowanie się konceptu bezpośrednio zależy od ewolucji kultury, mentalności i poglądów określonej społeczności (Sawicka 1997: 40).

Semantyzacja i wartościowanie pojęcia DOM odzwierciedlają różne punkty widzenia i różne perspektywy. W każdym języku na czoło wysuwają się jednak dwa te same: punkt widzenia gospodarza i gospodyni. Pan domu podejmuje zasadnicze decyzje, kobieta z kolei dba o dom, troszczy się o domowników, jest opiekunką ogniska domowego.

Prześledzenie obrazu domu w języku polskim, serbskim i rosyjskim potwierdza tezę o wspólnej bazie pojęcia¹⁸ oraz o występowaniu w każdym z analizowanych języków cech specyficznych kulturowo odzwierciedlających doświadczenia historyczne poddanych analizie lingwokultur.

---

¹⁸ Należy zauważyć, że baza ta jest uniwersalna, charakteryzuje nie tylko Słowiańszczyznę, odnajdziemy ją również w obrazach domu w innych językach, m.in. w języku japońskim (zob. LASIS-1; Bartmiński 2015b).

Literatura

- Bartmiński Jerzy, 2007, *Dom i świat – opozycja i komplementarność*, [w:] Jerzy Bartmiński, *Językowe podstawy obrazu świata*, Lublin, s. 167–177.
- Bartmiński Jerzy, 2015a, *Leksykon aksjologiczny Słowian i ich sąsiadów – co zawiera, na jakich zasadach się opiera, dla kogo jest przeznaczony?*, [w:] LASiS-1, s. 7–13.
- Bartmiński Jerzy, 2015b, *DOM – koncept uniwersalny i specyficzny kulturowo*, [w:] LASiS-1, s. 15–33.
- Bartmiński Jerzy, Bielińska-Gardziel Iwona, 2015, *Polski językowo-kulturowy obraz domu i jego profile*, [w:] LASiS-1, s. 89–121.
- Civ'jan Tat'jana V., 2006, *Dači i dačniki v russkom predstavlenii*, referat prezentowany na spotkaniu *Russkie glazami russkih – Kruglyj stol Instituta russkoj kul'tury Moskowskogo gosudarstvennogo universiteta im. M. V. Lomonosova, 07.12.2006*.
- DwJiK – *Dom w języku i kulturze. Materiały z konferencji DOM w języku i kulturze, zorganizowanej w Uniwersytecie Szczecińskim przez Zakład Etnolingwistyki w dniach 22–24 marca 1995 roku*, red. Grażyna Sawicka, Szczecin 1997.
- Fiodorowa Ludmiła L., Pazio-Wlazłowska Dorota, 2015, *Rosyjski językowo-kulturowy obraz DOMU*, [w:] LASiS-1, s. 149–175.
- Gawarkiewicz Roman, 2008, *DOM w językowym obrazie świata młodzieży polskiej i rosyjskiej*, [w:] Roman Gawarkiewicz, Izabela Pietrzyk, Barbara Rodziewicz, *Polski słownik asocjacyjny z suplementem*, Szczecin, s. 235–246.
- Kępa Danuta, 1997, *DOM i jego granice jako kategoria wartościująca*, [w:] DwJiK, s. 143–150.
- Kwoka Tomasz, 2010, *Dom i kuća w języku i tradycji Serbów i Czarnogórców*, „Linguistica Copernicana” 1 (3), s. 251–270, [<https://apcz.umk.pl/czasopisma/index.php/LinCop/article/viewFile/LinCop.2010.013/6783>; dostęp: 3.11.2019].
- LASiS-1 – *Leksykon aksjologiczny Słowian i ich sąsiadów*, red. Jerzy Bartmiński, t. 1. *DOM*, red. Jerzy Bartmiński, Iwona Bielińska-Gardziel, Beata Żywicka, Lublin 2015.
- LASiS-2 – *Leksykon aksjologiczny Słowian i ich sąsiadów*, red. Jerzy Bartmiński, t. 2. *EUROPA*, red. Wojciech Chlebda, Lublin–Opole 2018.
- Lassan Eleonora, 2008, *O svjazjah meždu konceptami v ramkah konceptosfery (ot doma k sud'be i dalee)*, „Respectus Philologicus” 14, s. 58–64, [https://www.academia.edu/34736388/O_svjazjah_meždu_konceptami_v_ramkah_konceptosfery; dostęp: 3.11.2019].
- Lazić-Konjlik Ivana, Milošević Jovanka, 2016, *Značenje reči dom u srpskom jeziku*, [w:] *Jezik, književnost, značenje. Jezička istraživanja*, ur. Biljana Mišić Ilić, Vesna Lopičić, Niš, s. 73–88.
- Lebda Renarda, 2006, *Słownik polskich i serbskich asocjacji jako kulturowy obraz świata*, Kraków.
- Maciejewska Alina, 2010, „*Zwyczajnie o domu*” – językowy obraz świata domu w tekstach studentów, „*Conversatoria Linguistica*”, rok IV, s. 34–44, [www.conversatorialinguistica.uph.edu.pl/images?Artykuly/IV-2010/L3_.pdf]; dostęp: 3.11.2019].
- Naruniec Romuald, 1997, *DOM jako azyl duchowy w latach rozbiorów*, [w:] DwJiK, s. 215–224.
- Nowakowska-Kempna Iwona, Będkowska-Kopczyk Agnieszka, 1999, *Między sacrum i profanum – o drzwiach i progu domu we frazeologii i przysłowicach polskich i słoweńskich*, [w:] *W kręgu kultury Słowian: księga pamiątkowa poświęcona*

- 45-lecie pracy naukowo-dydaktycznej Pani Profesor dr hab. Henryki Czajki, red. Emil Tokarz, Katowice, s. 233–238.
- Pazio-Wlazłowska Dorota, 2018, *V poiskah DUŠI DOMA – zametki na poljah aksiologičeskogo portreta*, [w:] *Antropologiczno-językowe wizerunki duszy w perspektywie międzykulturowej. Aksjosfera duszy – dusza w aksjosferze*, red. Joanna Jurewicz, Ewa Masłowska, Dorota Pazio-Wlazłowska, Warszawa, [http://ireteslaw.ispan.waw.pl/handle/123456789/1065; dostęp: 3.11.2019].
- Plotnikova Anna A., Usačeva Valerija V., 1999, *Dom* [w:] *Slavjanskie drevnosti. Ètnolingvističeskij slovar'*, t. 2, red. Nikita I. Tolstoj, Moskwa, s. 116–120.
- Potpot Rimma M., 2013, *Istorija izučeniya koncepta „dom” v otečestvennom jazykoznanii*, „Vestnik ugrovedeniya” 2 (12), s. 54–66, [https://cyberleninka.ru/article/n/istoriya-izucheniya-kontsept-a-dom-v-otechestvennom-yazykoznanii; dostęp 7.02.2020].
- Poturaeva Evgenija A., 2010, *Metaforičeskie oboznačeniya koncepta „dom” v russkoj jazykovoj kartine mira*, „Jazyk i kul'tura” 1 (9), s. 58–73, [https://cyberleninka.ru/article/n/metaforicheskie-oboznacheniya-kontsept-a-dom-v-russkoj-yazykovoy-kartine-mira; dostęp 3.11.2019].
- Ristić Stana, 2013, *Koncept doma u religijskom diskursu*, [w:] *Teolingvistička proučavanja slovenskih jezika*, ur. Jasmina Grković-Mejdžor, Ksenija Končarević, Beograd, s. 293–313.
- Ristić Stana, Lazić-Konjik Ivana, 2015, *DOM w języku serbskim*, [w:] *LASiS-1*, s. 263–290.
- Ristić Stana, Lazić-Konjik Ivana, *Srpska etnolingvistika – pravci razvoja i aktuelni problemi*, [w druku].
- RMS – *Rečnik srpskohrvatskoga književnog jezika*, t. 1–3, 1967–1969, Novi Sad – Zagreb, t. 4–6, 1969–1976, Novi Sad.
- Rodziewicz Barbara, 2009, *Świat w obrazach świadomości językowej Polaków i Rosjan*, „Acta Universitatis Wratislaviensis” 3159, Wrocław, s. 233–240.
- RSANU – *Rečnik srpskohrvatskog književnog i narodnog jezika*, knj. 1–20 (a – pogdegod), 1959–2017, Beograd.
- RSJ – *Rečnik srpskoga jezika*, Miroslav Nikolić (ur.), 2011, Novi Sad.
- Sawicka Grażyna, 1997, *Kształtowanie się stereotypu DOMU w polszczyźnie*, [w:] *DwJiK*, s. 25–41.
- Starostina Jewgenia, 2014, *Językowy obraz świata w asocjacjach Polaków i Rosjan*, „Rocznik Instytutu Polsko-Rosyjskiego” 2, s. 18–31, [http://bazhum.muzhp.pl/media/files/Rocznik_Institutu_Polsko_Rosyjskiego/Rocznik_Institutu_Polsko_Rosyjskiego-r2014-t-n2/Rocznik_Institutu_Polsko_Rosyjskiego-r2014-t-n2-s18-31/Rocznik_Institutu_Polsko_Rosyjskiego-r2014-t-n2-s18-31.pdf; dostęp: 3.11.2019].
- Šćukin Vasilij, 2000, *Kul'turnyj koncept „DOM” v pol'skom i russkom jazykovom soznanii*, [w:] *Polacy w oczach Rosjan – Rosjanie w oczach Polaków. Zbiór studiów*, red. Roman Bobryk, Jerzy Faryno, Warszawa, s. 15–27.
- Šmelev Aleksej D., 2012a, *Novomoskovskaja škola konceptualnogo analiza*, [w:] *Konstanty i peremennye russkoj jazykovoj kartiny mira*, red. Anna A. Zaliznjak, Irina B. Levontina, Aleksej D. Šmelev, Moskwa, s. 610–620.
- Šmelev Aleksej D., 2012b, *V poiskah mira i lada*, [w:] *Konstanty i peremennye russkoj jazykovoj kartiny mira*, red. Anna A. Zaliznjak, Irina B. Levontina, Aleksej D. Šmelev, Moskwa, s. 66–82.
- Tischner Józef, 2000, *Myśli wyszukane*, wybór Wojciech Bonowicz, Kraków.
- Valeeva Dinara R., 2010, *Reprezentacija koncepta dom v russkoj jazykovoj kartine mira. Avtoreferat na soiskanie učenoy stepeni kandidata filologičeskich nauk*,

- Kazan', [https://dspace.kpfu.ru/xmlui/bitstream/handle/net/28983/2010-150.pdf?sequence=1&isAllowed=y; dostęp: 3.11.2019].
- Vepreva Irina T., 2019, *Ėrgonimij Ekaterinburga v kommunikativno-pragmatičeskom aspekte*, [w:] *Ėtnolingvistika. Onomastika. Ėtimologija. Materialy IV Meždunarodnoj naučnoj konferencii Ekaterinburg, 9–13 sentjabrja 2019 g.*, Ekaterinburg, s. 70–72.
- Zalizinjak Anna A., 2012, *Konstanty i peremennye semantiki glagola otđyhat'*, [w:] *Konstanty i peremennye russkoj jazykovoj kartiny mira*, red. Anna A. Zalizinjak, Irina B. Levontina, Aleksej D. Smelev, Moskva, s. 337–353.
- Zaško-Zielińska Monika, 1997, *Dom w polszczyźnie i innych językach słowiańskich (na materiale słownikowym)*, [w:] *DwJiK*, s. 43–52.

Streszczenie: W artykule podjęto próbę porównania konceptu DOM w języku polskim, serbskim i rosyjskim. Tekst stanowi kontynuację prac prowadzonych przez autorki w ramach projektu EUROJOS nad tomem DOM *Leksykonu aksjologicznego Słowian i ich sąsiadów*. Celem analizy jest wyodrębnienie wspólnego pojęcia bazowego oraz wyszczególnienie elementów relewantnych kulturowo, wyróżniających każdą z badanych lingwokultur. Prześledzenie polskiego, serbskiego i rosyjskiego obrazu DOMU dowodzi istnienia wspólnego wyobrażenia bazowego, na którym w każdym z języków nadbudowany jest konstrukt szczegółowych charakterystyk, doprecyzowujących jego sens. Baza ta jest uniwersalna, charakteryzuje nie tylko Słowiańszczyznę. Odnajdziemy ją również w obrazach DOMU w innych językach, także bardzo odległych pod względem geograficznym. W językach polskim, serbskim i rosyjskim dom postrzegany jest przede wszystkim jako wartość ponadmaterialna, w wymiarze społecznym i funkcjonalnym, jako wspólnota osób zamieszkujących go, zapewniająca jednostce poczucie bezpieczeństwa i bezwarunkową akceptację. W siatce powiązań domu z innymi konceptami również odnajdujemy cechy wspólne. W każdym z analizowanych języków DOM jest ściśle połączony z konceptem RODZINA, utożsamiany jest z osobami bliskimi. O cechach specyficznych, jakie dostrzegamy w obrazie DOMU w badanych językach, przesądziły zaś odmienne uwarunkowania historyczne i kontekst kulturowy. To one ukształtowały obraz polskiego patriotycznego dworu, serbskiego Kosowa czy rosyjskiej komunałki. Koncept DOM odzwierciedla zmiany w kulturze, mentalności i poglądach każdej z badanych społeczności.

Słowa kluczowe: językowy obraz świata; DOM; język polski; język rosyjski; język serbski; koncept; LASiS; EUROJOS; aksjolingwistyka